

Ampt Epe

Nr 123 – juli 1998

REDACTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon 0578-571304

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 22,50 per jaar

Bestuur:

Voorzitter: W. Terwel
Apeldoornseweg 41 – 8172 EH Vaassen
Telefoon 0578-571455

Secretaresse: Th. te Riele-ter Laak
Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen
Telefoon 0578-571304

Penningmeester: W. van Putten
Hoofdstraat 80 – 8162 AL Epe
Telefoon 0578-613579

Leden: M. Endendijk
J. C. Kreffer

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 1383-2026

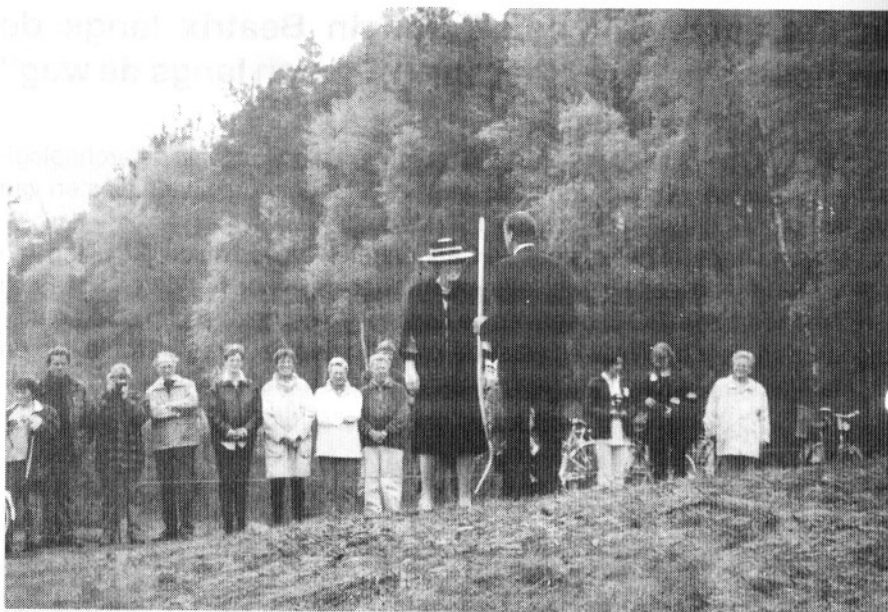
In het voetspoor van koningin Beatrix langs de archeologische themaroute „Graven langs de weg”

Op vrijdag 1 mei 's middags om 14.30 uur opende de koningin de archeologische themaroute „Graven langs de weg” in het kroondomein ten westen van Vaassen.

Na een ontvangst in het kasteel De Cannenburch en een duidelijke uitleg van mevrouw H. van der Linden, algemeen directeur voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) begaven de koningin, haar gezelschap en de genodigden zich naar de Wildweg waar de koningin een deel van de route liep en de laatste drie pluggen vakkundig plaatste op een grafheuvel.

De archeologische themaroute bestaat uit een 16 km lange wandeltocht die voor een belangrijk deel door de Koninklijke Houtvesterij Het Loo (Kroondomein) voert en waarlangs een groot aantal archeologische en geografische bezienswaardigheden liggen. De belangrijkste cultuurhistorische elementen langs de wandelroute zijn een prehistorische weg, gevormd door een lint van grafheuvels en een akkercomplex uit de ijzertijd (celtic field) met bijbehorend urnenveld. Aan dit gebied kan bovendien een bijzondere betekenis worden toegekend, omdat hier begin deze eeuw – gestimuleerd door koningin Wilhelmina – de eerste wetenschappelijke opgravingen van grafheuvels in Nederland plaatsvonden.

Met het oog op bezichtiging door een groter publiek zijn de afgelopen jaren door de ROB in nauwe samenwerking met het Kroondomein en de gemeente Epe de archeologische monumenten langs de route in oude luister hersteld en beter zichtbaar gemaakt. Eén en ander is geschied in het kader van een TRAP (Toeristisch-Recreatief-Archeologisch-Project). Dit is een landelijk initiatief van de ROB om een breder publiek kennis te kunnen laten maken met ons culturele erfgoed, in het bijzonder de archeologische monumenten.

De foto's bij dit artikel zijn van J. Fokkens, Epe.

Om precies te weten te komen waaruit en hoe ons cultuurhistorisch erfgoed is ontstaan grijpen we terug op het artikel dat C.A. van Baarle in augustus 1981 (nr 56) publiceerde in Ampt Epe.

Archeologie in de gemeente Epe

Dit verslag berust op vele veldverkenningen die voor iedereen waarneembaar zijn tijdens een wandeling door de heide- en bosgebieden en als men op kleine en grote oneffenheden in het landschap let.

Dit verslag maakt slechts een deel van de nog onbekende cultuursporen bekend.

Van belang is onderstaand lijstje bij het lezen te raadplegen:

Mesolithicum	ca. 8000 - 3000 voor Chr.
Neolithicum	ca. 3000 - 1700 voor Chr.
Bronstijd	ca. 1700 - 700 voor Chr.
IJzertijd	ca. 700 - Romeinse tijd.

Grafheuvels

In onze gemeente zijn we ongeveer 160 grafheuvels rijk, daterend van 2000 v. Chr. tot 500 v. Chr.

Voor een deel zijn ze onderzocht volgens de c 14 methode, dit is de meting van uitgezonden radioactieve straling van houtskool, beenderresten of schelpen. De gemeente Epe was één van de eerste die de grafheuvels ging beschermen. Het is dan ook verboden graafwerk te verrichten dat tot doel heeft het opsporen of onderzoeken van deze monumenten.

Deze grafheuvels (tumuli) hebben een aantal kenmerken die op het veld waarneembaar zijn:

- Men vindt ze voor 80% tussen de 10 en 30 m plus NAP.
- Op leem - of okerkleurige zandgrond, niet op heidepodzolgronden.
- Tegen het hoogstgelegen punt van het landschap.
- Ze volgen een bepaalde lijn.
- Meestal ligt er een karrespoor naast, dat van jonger datum kan zijn.

De ligging, bedoeld onder a heeft te maken met het grondwaterbereik, waarvan het niveau de laatste jaren bijna 3 m gedaald is vergeleken met de prehistorie (de oorzaak is vermoedelijk de drinkwaterinstallaties).

De prehistorische put was vaak een uitgeholde boomstam of een uitgraving tot aan het grondwater. Eén put is gevonden bij de Pollenseveenweg (dus gelegen bij het veen). Hier vond men overigens ook 3 tumuli, welke men nooit zal tegenkomen in het veen, maar aan de rand daarvan op een hoogte.

Grafheuvels die op hogere delen van Epe en omstreken te vinden zijn, ziet men op okerkleurige zandgrond en leembanken.

Men vindt vaak diepe, in het algemeen natuurlijke, kuilen in zo'n leembank. Opmerkelijk is wel dat men er grafheuvels omheen aantreft. Het is aannemelijk, dat hier water geput werd. De concentraties van grafheuvels geven een vermoedelijke relatie met bewoning aan in dezelfde omgeving. Leemkuilen zijn vaak uitgediept en vergroot door de behoefte aan leem voor huizenbouw en wegeaanleg. Overigens is leem een vruchtbare grondsoort in het groten-deels schrale grondgebied van de Veluwe.

Enkele voorbeelden van deze putten kunnen zijn: de Bommelsekuil bij Vierhouten met 2 tumuli, de Stadhouderskuil bij Gortel met 5 tumuli en de

Prinsenkui met 1 tumulus bij Gortel. Ook op andere plaatsen op de Veluwe vindt men deze kuilen.

De Leemkuil bij Tongeren hoort hier niet bij. Deze is omstreeks 1852 gegraven. Wel vindt men daar 3 tumuli. In één ervan vond men tijdens een onderzoek een gebroken Engelse hielbijl, een tandbijl met dwarsrichel van inheems fabrikaat en een sterk gesleten Zuidduitse sikkel, thans zich bevindend in het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden. Men ziet hier 3 culturen bij elkaar uit de Bronstijd.

Grafheuvel lijn

Er is een opvallend patroon te herkennen in de ligging van deze heuvels. Van Niersen tot aan de kerk in Epe loopt een lijn van grafheuvels en van prehistorische vondsten: van Niersen tot Schaveren liggen al ca. 36 grafheuvels en van Schaveren tot Epe nog een aantal grafheuvels en plaatsen met prehistorische vondsten. Aan de Glorialsaan heeft men een bijl en een urn gevonden. Dit doet vermoeden dat deze heuvels langs een weg gesitueerd waren.

In Denemarken doet zich deze situatie ook voor. Aangezien Epe het eind van deze lijn is, zou dit erop kunnen wijzen dat Epe van zeer oude oorsprong is, nl. uit de Bronstijd.

Vanuit het centrum van Epe loopt de lijn van grafheuvels en vindplaatsen via de Van der Reijdenschool, Populierenlaan, Wachtelenberg naar de Ballastput. Vlak bij de Eper Veste vindt men een splitsing van lijnen van grafheuvels, één richting west en één richting noordoost. Door deze richtingen te volgen heb ik nieuwe grafheuvels ontdekt.

In Wissel vond ik nog 3 heuvels die echter van jongere datum bleken te zijn en niet in een bepaalde lijn liggen. Concentraties aan het einde van de lijnen duiden ontegenzeggelijk op bewoning. Hoewel Epe geen concentratie van grafheuvels is, is het wel het einde van een vermoedelijke weg. Opvallend is dat er tot in de vorige eeuw een karrespoor liep langs deze heuvels van Niersen tot in Epe. Dit karrespoor hoeft niet oud te zijn: het is nl. erg moeilijk een karrespoor te dateren.

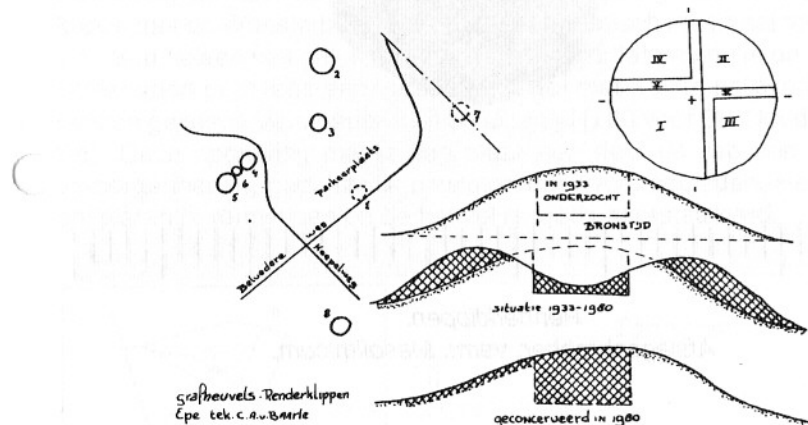
Grafheuvels aan de Koepelweg

Nabij de Renderklippen trof men in 1980, vlak bij een parkeerplaats, nog een zgn. zandkrater aan. Zulke zandkraters vindt men op tal van plaatsen in de gemeente Epe. Bovengenoemde krater is in 1933 gegraven in het centrum van een grafheuvel.

In die tijd waren de onderzoeksmethoden anders dan tegenwoordig. Alleen het centrum van de heuvel werd vergraven en onderzocht om zodoende een

eventueel lijksilhouet en bijzettingen te vinden. Deze methode slaat veel gegevens en materiaal over. Daarom is men later tot een nieuw systeem overgegaan, de zgn. kwadranten methode (zie tekening).

Met de kwadranten methode kan men optimale informatie verwerven. Eerst worden een lijn noord-zuid en een lijn oost-west geprojecteerd over het

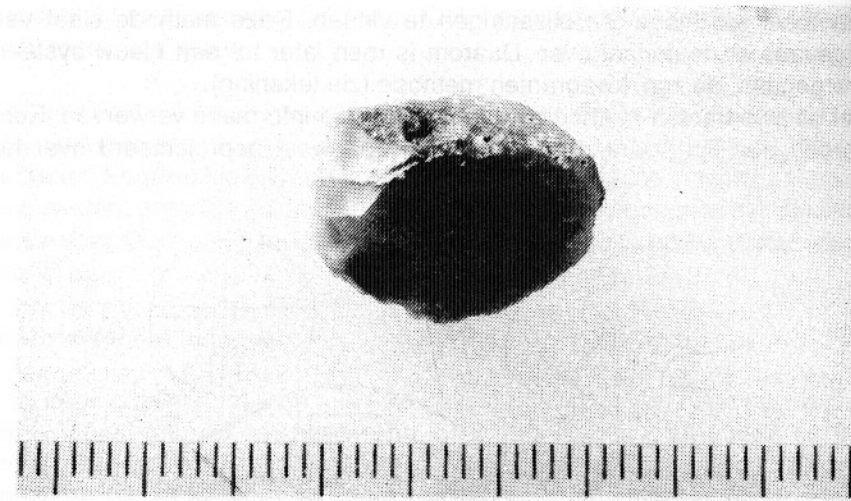
Koepelweg Renderklippen.

centrum van de grafheuvel. Vanuit het middelpunt wordt kwadrant no. 1 laag voor laag onderzocht en afgegraven en vervolgens de kwadranten II, III en IV. Er blijven een viertal dammen staan voor de reconstructie en bestudering van horizontale en verticale lijnen.

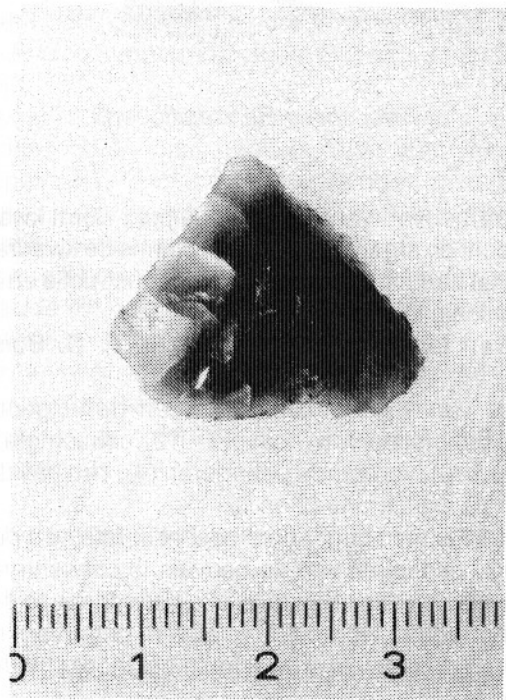
We gaan nog even terug naar 1933, toen dr. F. C. Bursch de heuvels onderzocht.

Deze concentratie van 9 grafheuvels leverden de volgende vondsten en gegevens op: Klokberscherven (heuvel 1 en 2), schachtgraf (heuvel 1 en 2), boomkistgraf (heuvel 6), verbrande beenderen (4), een palissadegreppel (1), roodzand (1, 7 en 8), paal krans (2 en 3).

In de herfst van 1980 is men begonnen met het herstel van deze heuvels met het doel de overige gedeelten van de heuvels te conserveren om later met betere technieken de heuvels te onderzoeken zonder ze te verstoren. Om de heuvels te reconstrueren werden er sleuven gegraven net in de oude oppervlaktelaag van de heuvels en wel in de beginopzet van de beschreven kwadrantenmethode.

Renderklippen.
Afslagschrabber, verm. Mesolithicum.

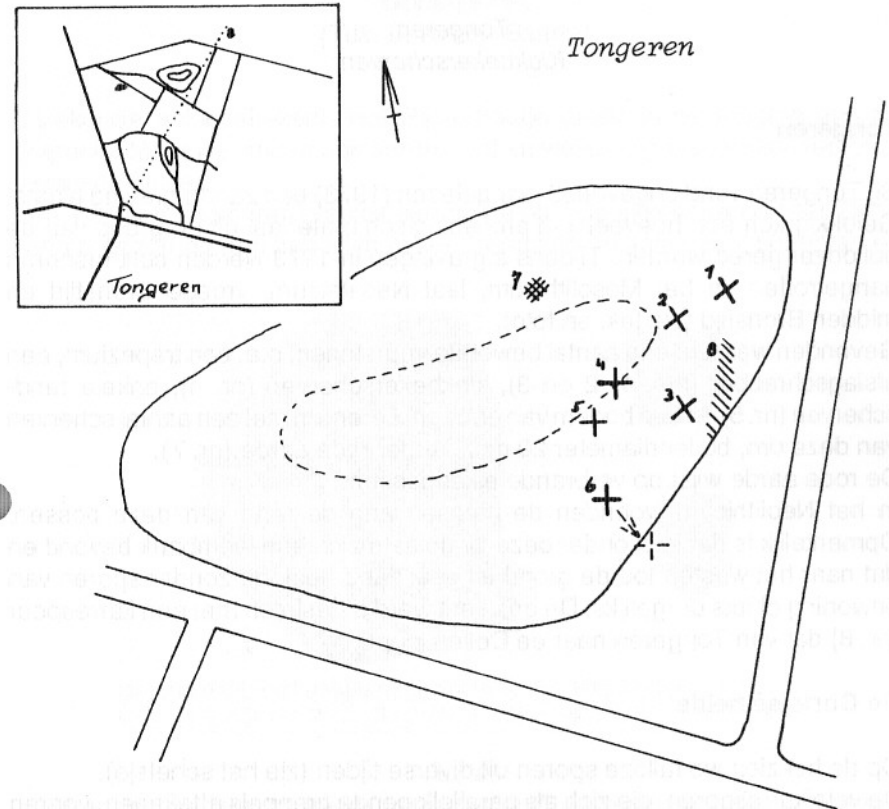
Renderklippen.
Vuurstenen pijlpunt, verm. Neolithicum.

Grafheuvels bij de Woesterberg

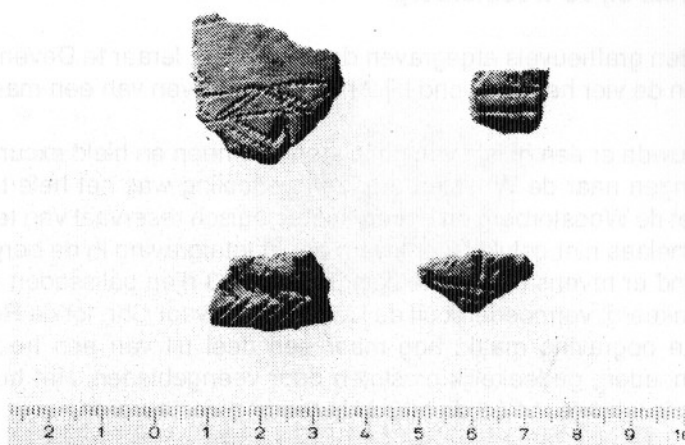
Hier werden grafheuvels afgegraven door J. Butter, leraar te Deventer. In één van de vier heuvels vond hij 2 hurkskeletgraven van een man en een vrouw.

Butter bouwde er een huisje van golfplaten overheen en hield excursies met zijn leerlingen naar de Woesterberg. Zijn bedoeling was het hele terrein te kopen met de Woesterberg en er een archeologisch reservaat van te maken, wat hem helaas niet gelukt is: er kwam een grintaftaving in de berg.

Butter vond er tevens een verdedigingswal met 3 rijen palissaden naar het westen gekeerd, vermoedelijk uit de IJzertijd (700 voor Chr. tot de Romeinse tijd). Deze opgraving maakt nog maar een deel uit van een heel stelsel verborgenheden, gedeeltelijk omsloten door veengebieden. Het huisje van golfplaten is verdwenen en de heuvel is reeds gerestaureerd.

Zandafgraving Tongeren.
(Tek. C. A. van Baarle - 1973).

Tongeren.
Klokbekerscherven.

Tongeren

Bij Tongeren vond ongeveer 3 jaar geleden (1978) een zandafgraving plaats. Gelukkig kon een hoeveelheid archeologisch materiaal uit de greep van de bulldozer gered worden. Tijdens afgravingen in 1973 werden cultuursporen aangetroffen uit het Mesolithicum, laat Neolithicum, vroege Bronstijd en midden Bronstijd (zie tek. en foto).

Gevonden werden: een aantal bewerkte vuurstenen, o.a. een trapezium, een afslagschrabber (nrs. 1, 2 en 3), klokbekerscherven (nr. 4), enkele randscherven (nr. 5) en een bodem van een zgn. Larenurn met een aantal scherven van deze urn, buitendiameter 20 cm., verder rode aarde (nr. 7).

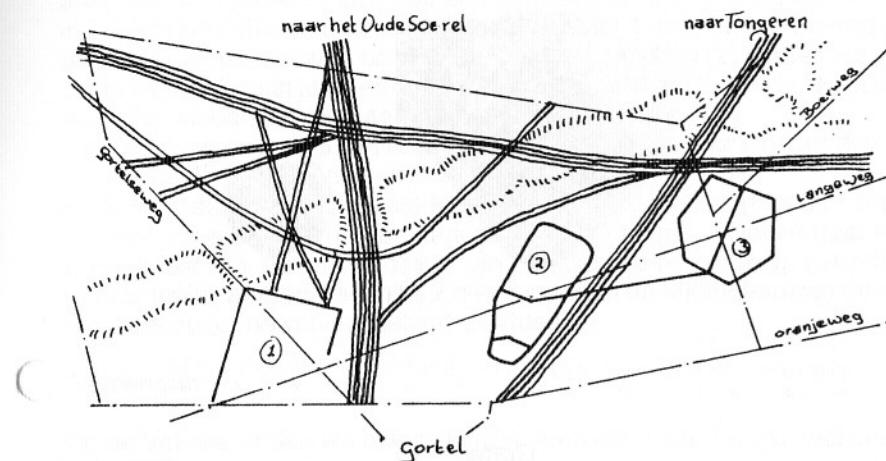
De rode aarde wijst op verbrande eikenbossen.

In het Neolithicum woonden de mensen aan de rand van deze bossen. Opmerkelijk is dat juist onder deze vindplaats zich een leembank bevond en dat naar het westen toe de grond uit geel zand bestond zonder sporen van bewoning of iets dergelijks. De oostkant werd afgesloten met een karrespoor (nr. 8) dat van Tongeren naar de Dellen loopt.

De Gortelse heide

Op de hei zien we talloze sporen uit diverse tijden (zie het schetsje).

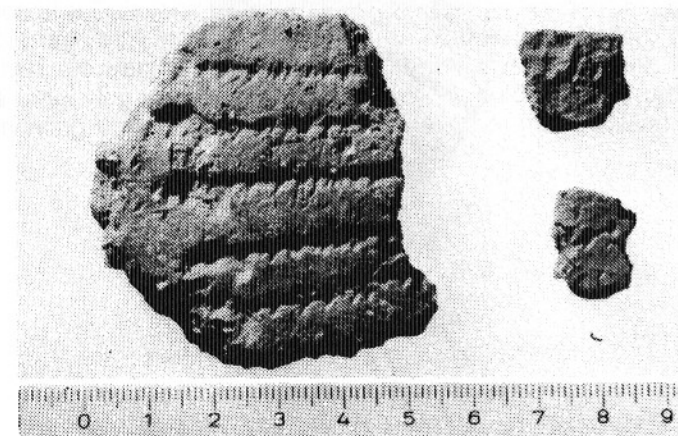
De vele karresporen, die zich als parallellopende greppels aftekenen, voeren dwars door de plaatselijke heuvelrug. Een kenmerk is het Pijpestrootje, dat, door het zonlicht weerkaatst, zich als een lichtende baan door de donker

Gortelse hei.
(Tek. C. A. van Baarle).

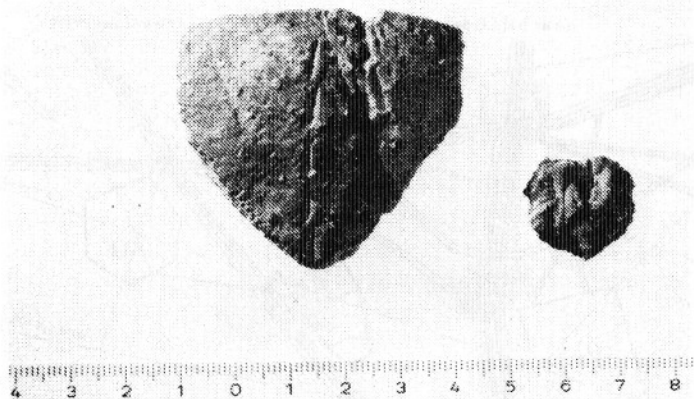
afstekende heide afteekent. Het Pijpestrootje groeit in de laagten van de greppels. Maar we vinden ook aarden wallen welke nog een ondefinieerbaar terrein omsluiten.

Van 1 sluiten de sporen precies aan op de huidige akkers van Gortel. Deze sporen wijzen op een vervallen akker. Vondsten bestaande uit scherven en

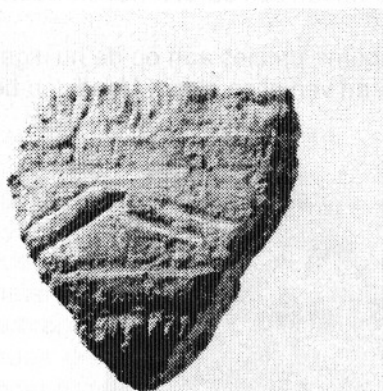

Gortel.

Scherf met versiering „wikkeldraadstempel”, gemaakt door een met touw omwonden vuursteentje, door nu deze nog in de natte klei te stempelen verkrijgt men deze motieven. Vroege bronstijd.

Gortel.
Nageldrukkenversiering.

Gortel.
Klokbekerscherf, laat Neolithicum.

afval van vuurstenen, duiden op een vermoedelijke bewoning van dit terrein in het laat Neolithicum en in de Bronstijd. Tussen 1 en 2 vinden we nog resten uit de late Middeleeuwen en op een omsloten zandrug (2) vinden we sporen uit de vroege Bronstijd en uit de late Middeleeuwen. Bij 3, een zeskant die wat lager ligt, vinden we rode aarde uit het Neolithicum.

De vindplaatsen 2 en 3 zijn nog niet goed genoeg onderzocht om definitieve conclusies te kunnen trekken.

Nr. 2 wordt aan de oostzijde sterk gevormd door een karrespoor uit Tongeren, dat ook langs de beschreven zandafgraving richting de Dellen gaat en dus jonger moet zijn. Aan de zuidzijde van 2 vinden we een ingang. Vermoedelijk is dit complex aarden wallen bij 2 niet ouder dan de Middeleeuwen en is over een veel ouder bewoningsgebied gesitueerd.

Trekwegen

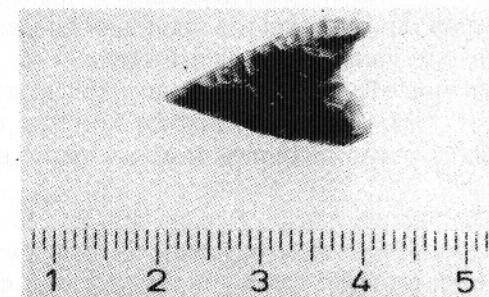
Op de Veluwe vinden we talloze karresporen die, naar het lijkt, wel onuitwisbaar zijn.

Op elk heidegebied worden ze gevonden. Ze kenmerken zich door tal van greppels naast elkaar.

De normale spoorbreedte is 4 Rijnlandse voet plus 1 duim (1,28 m).

We kennen ook enkele variaties, zoals dië sporen die gevormd zijn door Hessenkarren. Deze sporen zijn veel wijder. De naam Hessenweg vinden we o.a. in de buurt van Garderen en Hattem. Ze danken deze naam aan de handelaren uit Hessen (Duitsland) die hier hun handelswaren verkochten. Eén van deze wegen die we vinden langs en over de Woldberg, vormt de gemeentegrens van Heerde, Epe en Oldebroek.

De Hessenweg gaat niet door steden of dorpen en vindt zijn beginpunt in Noordoostelijk Duitsland, loopt door de gemeenten Hardenberg en Ommen. Bij Zwolle voert hij de Veluwe op langs Hattem, de Dellen, het Soerel, Vierhouten, ten westen van Elspeet, kruist de Staverense beek, gaat verder door de omgeving van Garderen, langs het Speulderbos, Houtdorp, Koudhoorn, richting Voorthuizen, Barneveld en zo door naar Holland. Deze weg

Vaassen.
Pijlpunt, Neolithicum of vroege bronstijd.

dateert uit de 18e en 19e eeuw. Vermoedelijk loopt deze weg parallel aan een veel oudere weg. Karresporen die men vanaf het Soerel (oostkant) aantreft in onze gemeente en ter plaatse 70 m breed zijn, kronkelen zich in de richting van het lage deel van de Dellen. Ze passeren achtereenvolgens de Woldbergweg, hoek Nieuw-Tongerenseweg, lopen door de heide naar de hoek Kamperweg-Zuidweg en vervolgens parallel aan de Hessenweg naar Hattem. Opmerkelijk is, dat de karresporen langs de préhistorische grafheuvels lopen.

In het Soerel vond ik scherven uit, vermoedelijk, de vroege Bronstijd.

Het Soerel was een oud kruispunt van wegen. De eerste historische gegevens hierover vindt men in 996 na Chr. Toen was hier al sprake van bewoning wat zich tot in deze eeuw heeft voortgezet, midden in een wild en woest gebied, dat overigens door de eeuwen heen druk bezocht is.

C.A. van Baarle.

Persbericht: Uit de knopendoos

Door te kijken naar afbeeldingen en prenten van vroeger kunnen we ons goed voorstellen hoe onze voorouders zich kleedden. Kleding moet ook bij elkaar gehouden of gesloten kunnen worden. Dit is weliswaar te voorkomen door kledingstukken over het hoofd aan te trekken zoals bij een kiel, buis of jurk gebeurt maar bij andere kledingstukken is dit toch niet de simpelste manier om je aan te kleden. Het is dan ook begrijpelijk dat onze voorouders daar een oplossing voor hebben gevonden. Over deze oplossing die nog door iedereen dagelijks toegepast wordt gaat de tentoonstelling, over knopen dus.

Knopen waren vroeger een kostbaar bezit. Als kleren zo oud en versleten waren dat ze niet meer gedragen konden worden, knipte men de knopen eraf en deed die in een bus of trommel, klaar voor hergebruik, klaar voor -uit de knopendoos-.

Het is de verdienste van de Oudheidkamer in Nunspeet dat aan dit aspect van de kleding in het komend seizoen een speciale tentoonstelling wordt gewijd. Verzamelaars van knopen waren bereid materiaal en kennis af te staan en zo een bijdrage te leveren om bezoekers te laten zien hoe er variatie aan te brengen was en is in het sluiten van kledingstukken.

Kijken naar deze tentoonstelling is letten op details. Het is verbazingwekkend hoe groot de variatie in knopen is: of het nu om de grondstof, de kleur, grootte of motief gaat. De fabricage van knopen moet in het verleden een wijd vertakte activiteit geweest zijn.

De Oudheidkamer is gelegen aan de Stationslaan 26a te Nunspeet en is geopend van 22 mei tot 24 oktober van dinsdag tot en met vrijdag van 13.30 tot 17.00 uur; donderdagmorgen van 10.00 tot 12.30 uur en zaterdag van 13.30 tot 16.00 uur.

Op aanvraag kunnen groepen ook op andere tijden de Oudheidkamer bezoeken.

Het ontstaan van landbouwonderwijs en -voorlichting (1).

Verantwoording

- In twee voorgaande artikelen (Ampt Epe 121 en 122) vertelde ik over landbouwvoorlichting in de krant en boerenpijpavonden. Het waren twee onderwerpen uit het begin van deze eeuw, die ik in de krant was tegengekomen en de moeite waard vond om te beschrijven. Daarna vroeg ik mij af op welke manier de basis was gelegd voor dat landbouwonderwijs; ik wilde weten hoe het allemaal was begonnen.

Toen de heer L. van den Bremen mij het boek „Anderhalve eeuw Gelderse landbouw” te leen gaf, raakte ik daar zo door geboeid, dat ik het zelf aanschafte om verder te kunnen genieten van dit goed ingedeelde en plezierig geschreven boek. Daar komt dan ook een groot deel van de wijsheid vandaan, die ik hieronder aan u verkondig. Op het archief bij de heer Kouwenhoven heb ik veel jaargangen van de Eper Courant doorgespit om een indruk te krijgen van de plaatselijke activiteiten. En hoe gaat het op het archief als je over zo'n onderwerp praat? Dan heeft een ander ook nog een boek gevonden dat je zou kunnen gebruiken. In dit geval twee boeken en die ander was onze voorzitter Terwel. Het waren boeken die het verhaal van de landbouwhistorici inkleurden met verhalen uit die tijd: „Huisboek van den landman” en de „Geschriften van Harm Tiesing”. Vervolgens heb ik geprobeerd uit zo veel beschikbaar materiaal een beknopt overzicht te geven van de ontwikkeling van het landbouwonderwijs en de voorlichting. Maar eerst iets over de landbouw zelf.

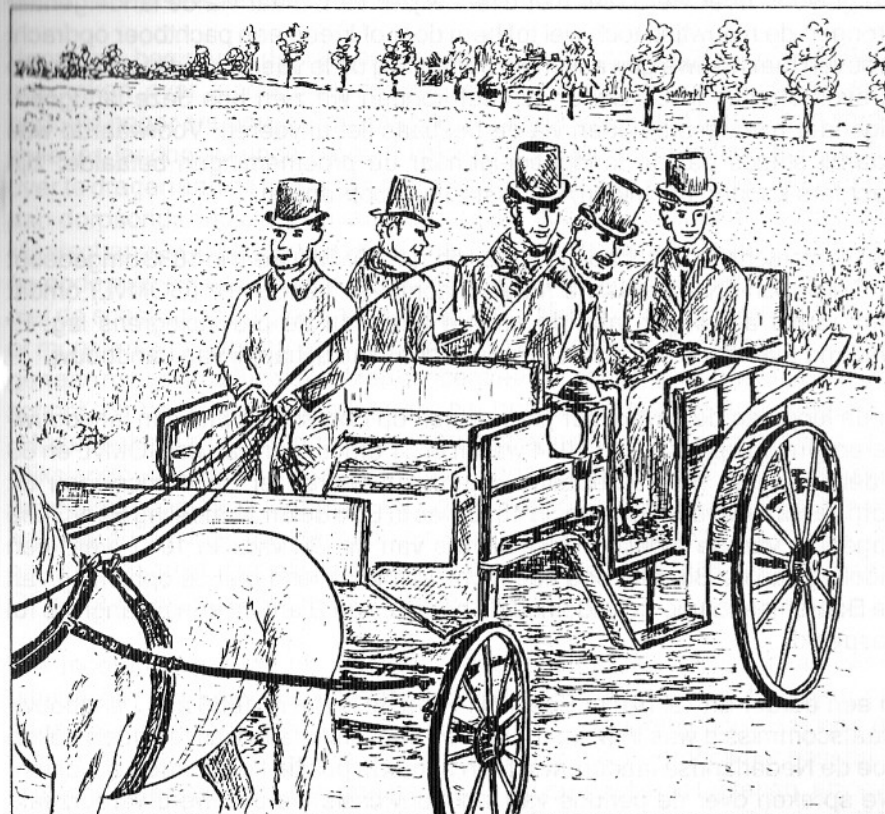
Het ontstaan van landbouworganisaties

In de tweede helft van de achttiende eeuw gingen hier en daar grootgrondbezitters, die tot dusver hun gebied voornamelijk als jachtterrein hadden beschouwd, aandacht besteden aan verbetering van de landbouw en ontginning van woeste gronden. Het was een verschijnsel dat zich over Europa verspreidde en naar men zegt zijn oorsprong had bij de Physiocraten in Frankrijk. Die beschouwden de natuur en in het bijzonder de landbouw, als bron van alle welvaart. In wetenschappelijke genootschappen, maar ook op soiré's en feestelijke bijeenkomsten probeerde men elkaar van de schoonheid van de natuur te overtuigen en van bijzonderheden op landbouwgebied op de hoogte te brengen. Het was een getuigenis van intellect en goede smaak, waar uiteindelijk niet veel mee gebeurde.

De tijd van de Bataafse Republiek en het erop volgende Franse regime kenmerkte zich door vele regelingen en wetten, zoals voor onderwijs, belas-

tingen en kadaster. Ook landbouwbeleid hoorde daarbij en we zien in 1800 de benoeming van een Commissaris tot de Zaaken van de Landbouw. Het was Jan Kops, ooit doopsgezind predikant in Leiden. Op zijn initiatief werd in 1805 in elk departement een Commissie van Landbouw ingesteld. Toen Kops in 1815 werd benoemd tot hoogleraar in de landhuishoudkunde (algemene landbouwkunde) in Utrecht, werd hij niet opgevolgd als commissaris van de landbouw. De commissies werden in 1851 opgeheven. Ze hadden in het algemeen niet veel tot stand gebracht. De Gelderse commissie heeft enkele actieve perioden gekend en stelde in 1826 de Statistieke beschrijving van Gelderland samen. Het landbouwkundige deel ervan, dat een gedetailleerd beeld geeft van de landbouwpraktijk in verschillende delen van Gelderland omstreeks 1825, is nu van grote landbouwhistorische waarde en is in 1996 opnieuw gedrukt. Toen bleek dat de commissies van landbouw weinig van de grond brachten, ontwikkelde zich, o. a. vanuit die commissies, een particulier initiatief dat leidde tot de oprichting van Landbouwmaatschappijen. In 1843 werd in Zeeland een „Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Vee-teelt” opgericht. Jonkheer F. L. M. baron van Brakeli van de Eng, lid van de commissie van landbouw in Gelderland, was aanwezig bij de gebeurtenis in Zeeland. Hij was van mening dat Gelderland het voorbeeld moest volgen, vond snel medestanders en met dr. W. H. C. Staring en Baron Van Wassenaer Catwijck richtte hij in 1845 de Geldersche Maatschappij van Landbouw op. De eerste voorzitter werd Jhr. mr. W. L. F. C. Ridder van Rappard. Zo men ziet, heren van stand. Met opzet heb ik deze namen genoemd, opdat de lezer kan vaststellen dat het dezelfde maatschappelijke groep was, als die welke zich op hun manier aan het eind achttiende eeuw met ontwikkeling van de landbouw bezig hield.

Men hoeft er niet aan te twijfelen dat de afstand van de leden der Maatschappij tot de gewone landbouwer groot was. Staring en Van Brakeli drongen wel aan op aansluiting met de boerenstand, omdat ze wilden laten zien waar het om begonnen was: verheffing van de landbouw. Overigens stond het lidmaatschap wel open voor boeren, maar die zouden er pas veel later gebruik van maken. Ter illustratie haal ik hier een deel aan van het verslag van de eerste officiële vergadering van de afdeling IJsseloevers van de Geldersche Maatschappij. De vergadering werd op 20 juli 1880 gehouden in hotel „De Brabantsche Wagen” te Wijhe. Voorzitter H. C. van de Houven van Oordt zei bij de opening: „Het is goed en een veelbelovend teeken, voor het bestaan dezer nieuwe afdeling, dat de verre afstand en drukke bezigheden velen der aanwezigen niet belet hebben van hunne belangstelling in het welzijn der afdeling te doen blijken, door op deze vergadering aanwezig te zijn”. Spreker wees vooral op de aanwezigheid van vele praktische landbouwers, en herinnerde eraan, hoe in dit opzicht vroeger de landbouwvergaderingen in deze streken steeds gunstig afstaken, bij die van andere afdelingen, waar de

Leden van de Geldersche Maatschappij inspecteren proefvelden

landbouwers zelf schitterden door afwezigheid. Na de officiële vergadering hield de heer G. J. Hengeveld, hoofdinspecteur van de Vereniging het Nederlandsche Rundvee-stamboek, een lezing over het doel van zijn vereniging.

Dit speelde zich af 35 jaar na de oprichting van de Geldersche Maatschappij. De lezer zal zich misschien afvragen wāt men in de beginjaren alzo deed, wanneer de boer zelf er niet bij betrokken was. Tijdens vergaderingen bracht men elkaar op de hoogte van zijn ervaringen met nieuwe gewassen en waarschijnlijk ook wel met bemesting. Er verschenen periodiek „Mededeelingen van de Geldersche Maatschappij” en bekend werd de Dr. Staring's Almanak. Deskundigen hielden lezingen en belangrijke gebeurtenissen waren de landbouwtentoonstellingen.

De gewone boer werd hier niet direct wijzer van, maar via de landeigenaar drongen de nieuwtjes toch wel tot hem door of kreeg een pachtboer opdracht proeven met nieuwe gewassen en bemesting uit te voeren. In de verhalen die ik over Charles le Chevalier schreef konden we zien hoe deze landgoedeigenaar nieuwe methoden via de bosbaas liet uitvoeren. Voorwaarde was daarbij steeds dat de landgoedeigenaar de proefnemingen betaalde; zijn pachters konden (of wilden) de kosten niet opbrengen.

De Geldersche Maatschappij van Landbouw (GMvL) werd in 1883 omgedoopt in Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw (GOMvL) omdat een aantal afdelingen aan de andere kant van de provinciegrens lag. Er bestond overigens ook een Overijsselsche Maatschappij van Landbouw.

In de loop van de zeventiger jaren waren op dorpsniveau tal van landbouwverenigingen opgericht. In 1914 waren er 51 afdelingen van de GOMvL en 63 afdelingen van de Boerenbond. Daarnaast waren er op dorpsniveau 62 dorpslandbouwverenigingen. In 1896 was in Epe de onderafdeling Epe-Oene opgericht van de afdeling IJsseloevers van de GOMvL. In 1911 werd een afdeling van de Boerenbond opgericht, samenvallend met de oprichting van de Boerenleenbank. In beide had de heer G. van Blarcum een belangrijke rol gespeeld.

In een eerder artikel (Ampt Epe 121) vertelde ik dat in 1886 een Landbouwstaatscommissie was ingesteld. Haar belangrijkste taak was te onderzoeken hoe de Nederlandse landbouw uit zijn benarde positie kon worden geholpen. We spreken over de periode van landbouwcrisis die o.a. werd veroorzaakt door concurrentie uit de Verenigde Staten. De commissie onder voorzitterschap van mr. C. J. Siches bracht in 1890 verslag uit. Het was niet alleen de buitenlandse concurrentie die de misère veroorzaakte constateerden zij. Een grote rol speelde het gebrek aan kennis, vernieuwing en samenwerking onder de boeren. Het gevolg was dat de overheid zich actief ging bemoeien met landbouwonderwijs, landbouwonderzoek en -voorlichting. In 1890 werd de eerste Rijkslandbouwleraar (landbouwvoorlichter) benoemd voor Overijssel en Gelderland samen. In de volgende decennia kregen deze voorlichters (nu Rijkslandbouwconsulenten genoemd) de beschikking over een uitgebreid net van hoofdassistenten en assistenten, verspreid over hun gehele rayon. Door middel van voordrachten en krantenartikelen maakten deze consulenten de boeren en tuinders vertrouwd met veel nieuwigheden. Daarnaast verzorgden ze wintercursussen en gaven onderwijs aan de in de loop der jaren opgerichte landbouwwinterscholen. Nu dreig ik te hard van stapel te lopen, want er ging nog het een en ander aan vooraf.

De ontwikkeling van het landbouwonderwijs

Vanaf het begin van de 19e eeuw werd in landbouwkringen in Gelderland gesproken over landbouwonderwijs, waarmee op de eerste plaats werd bedoeld hoger onderwijs. Aanstaaende predikanten zouden tijdens hun studie colleges landbouwkunde moeten volgen, om later als predikant hun kennis over te dragen aan de leden van hun gemeente. Deze rol werd ook toebedacht aan dorpsonderwijzers, aanvankelijk zonder succes. Hoewel de Geldersche Maatschappij van Landbouw vanaf haar oprichting de organisatie van scholing en onderwijs als een belangrijke doelstelling beschouwde, had men hier nog niet de scholing op laag niveau in gedachten. Niet zo vreemd overigens, want er moesten eerst leraren worden gevormd, wilde men kennis kunnen overdragen aan minder geschoolden. Men concentreerde zich op een hogere landbouwschool, op de opleiding van leraren, het publiceren van vrij hoog gegrepen „Mededeelingen en Handelingen” en het houden van voordrachten. De Rijkslandbouwschool, stokpaardje van Staring, werd in 1876 in Wageningen gevestigd en in 1903 verheven tot Landbouwhogeschool. Charles Rauwenhoff, die 40 jaar lang directeur zou zijn van het landgoed Tongeren, volgde een opleiding in 1881. Dat blijkt uit brieven van zijn oom Nicolaas aan zijn vader. Of hij de opleiding heeft voltooid is niet bekend.

We moeten nog even bij de Rijkslandbouwschool stil blijven staan, want uiteindelijk werd hier toch een poging gedaan om onderwijs te geven dat aansloot bij de opgedane kennis van elke goede lagere school. Het was de cursus A, die drie jaar duurde en tot doel had, zoals Doornbos het beschrijft, „om leerlingen, die later den practischen landbouw zullen uitoefenen, alzoo in de eerste plaats zonen van landbouwers, de kennis en ontwikkeling bij te brengen, die voor eene verstandige uitoefening van het landbouwbedrijf noodzakelijke vereischten zijn”.

Het lijkt prachtig maar het zal niemand verbazen dat ook dit voor het gemiddelde bedrijf uit deze omgeving te ver ging. Zowel de kosten van het onderwijs als van het onderdak waren te hoog. Verder bleek dat landbouwers die zich de opleiding wel konden veroorloven vaak bang waren een goede kracht te verliezen, doordat hun zoons het te hoog in de bol zouden krijgen en geen zin meer zouden hebben in het gewone werk op de boerderij.

E. H. Karel, die de GMvL belicht van 1845 tot 1920, constateert dat er binnen de Gelderse landbouw twee lagen waren ontstaan, die weinig met elkaar gemeen hadden. Boven bevond zich het netwerk van de GMvL met vooral beleidsmatige relaties naar buiten: wetenschap, politiek en landsbestuur. Onderin de boeren op het dorp met hun eigen lokale organisaties gericht op behartiging van directe, vaak materiële belangen.

Het nut van de bovenlaag moet natuurlijk niet worden onderschat. Van daaruit kwamen de structuren tot stand en werd het contact met de overheid of politiek gelegd.

De pogingen om dorpsonderwijzers in te schakelen bij het landbouwonderwijs waren nog niet van de baan. In 1871 werd in Zutphen met een cursus begonnen, waaraan 34 hoofd- en hulponderwijzers deelnamen. Vijftien jaar later moest worden vastgesteld dat, enkele gunstige gevallen uitgezonderd, deze keuze niet was geslaagd. De wat oudere jeugd zou benaderd moeten worden in winteravondcursussen of zelfs dagopleidingen.

Toch waren er eind jaren '70 onderwijzers die de landbouwaantekening haalden, zij het met een ander doel voor ogen. Zij wilden in aanmerking komen om te worden benoemd tot „wandelleraar”. Deze rondtrekkende (Duitse „wandern”) leraren zouden lezingen op het platteland moeten verzorgen. Het was een initiatief van de GMvL. Aanvankelijk was de opkomst voor deze lezingen groot en leek het systeem een succes. Op den duur sloeg het toch onvoldoende aan; er was gewoon behoefte aan een eenvoudige onderbouw.

10de Jaar 1856.

N°. 23.

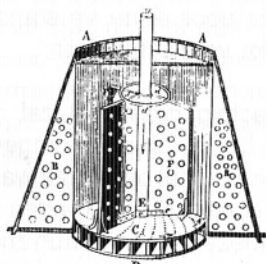
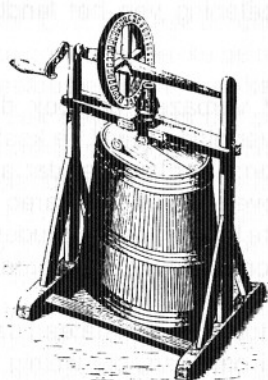
Donderdag 5 Junij.

De Prijs is / 2.00 per kwartaal franco p. post.
Abonnementen kosten / 0.20. —
Advertentie van 1—5 regels / 0.20,
elke regel daaraan / 0.10,
luiten / 0.25 regelsgt.

Voor Maatschappijen van Landbouw en hare
Afdelingen worden Programma's opgenomen
tegen / 0.02; gewone Advertentie
van deselve tegen / 0.05 per regel.
Dese zijn vrij van zegel.

LANDBOUW-COURANT.

Hoofd-Redacteur: D^r. J. WITTEWAIL.

INHOUD. (Afbeeldingen). STERN'S WAND' Luchtkarn. — Gemaal-belasting. — Proef met Leem als verbeteringsmiddel van Zandgrond. — Berigten.

In zijn „Huisboek voor den landman” schrijft J. Doornbos omstreeks 1890: „Er is veel goeds gewrocht door maatschappijen en vereenigingen van landbouw en door periodieke geschriften, die onderwerpen tot dit gebied behorende, bij voortduring brachten onder de oogen van de landbouwers. Maar al deze pogingen, hoe welgemeend, hadden geen invloed op de groote massa, omdat er helaas door de menschen over 't algemeen te weinig gelezen wordt. Bovendien geeft een week- of maandblad niet genoeg, omdat het uit zijnen aard de leerstof niet behandelt volgens een geregeld, vastgesteld plan; het geeft geen cursus van landbouwonderwijs, maar licht enkele onderwerpen toe, voldoende voor iemand, die op een goede hoogte staat, wat de ontwikkeling van zijnen geest betreft, maar onvoldoende voor de velen, die behoefte hebben aan eene duidelijke uiteenzetting van de allereerste gronden der wetenschap”.

Van zoveel kanten werd aangedrongen op die onderbouw, dat de verwezenlijking ervan niet lang kon uitblijven. Vanaf 1890 verschenen de cursussen en tien jaar later waren er op zestien plaatsen in Gelderland wintercursussen georganiseerd. Ze duurden meestal twee jaar en werden enkele avonden per week gegeven, dikwijls in lokalen van een lagere school. Dorpsonderwijzers met landbouwakte waren de leraren. Gelderland stond spoedig op de tweede plaats (na Brabant) van de provincies met de meeste cursussen. In het seizoen 1909-1910 bezochten 771 leerlingen een landbouwcursus, voor ongeveer de helft in de leeftijd van 15-19 jaar; de andere helft was de 20 jaar gepasseerd. Die winter was men er ook in Epe mee begonnen. Op 15 september 1909 vestigde de krant de aandacht op een door de GOMvL te organiseren wintercursus. De aanmeldingen kwamen uit Epe (12), Oene (3), Emst (6), Vaassen (10) en Gortel (12). Vanwege het grote aantal aanmeldingen in Gortel besloot het bestuur daar een afzonderlijke cursus te beginnen. De docenten waren A. van Logchum, schoolhoofd in Emst en H. Brouwer, hoofd van de Gortelse school. In Epe waren het de heren A. G. J. Leussink, schoolhoofd te Epe en B. Goor, rijksveearts in Epe, die leiding aan de cursus gaven. Op 18 maart 1910 werd de eerste cursus met een openbare les besloten.

J. C. Kreffer.

Jaarverslag 1997 Streekarchivariaat Noord-Veluwe

EPE

Regelgeving

In augustus en september zijn resp. het besluit documentenbeheer en de archiefverordening vastgesteld.

Archiefbewaarplaats en huisvesting

Het klimaat in de archiefbewaarplaats was zonder installatie matig stabiel. De temperatuur varieerde van 17 tot 24 graden Celsius, de luchtvochtigheid van 38% tot 68%. Snelle schommelingen doen zich hierin niet voor. In de winter wordt het steeds droger en kouder en in de zomer warmer en vochtiger. De brandblusser is in maart 1997 gecontroleerd. De gemeente heeft een contract voor controle eens per twee jaar.

Er is opdracht gegeven om een apart afsluitbaar gedeelte te maken in de archiefbewaarplaats. Deze voorziening is voorwaarde om het archief van het opgeheven gemeentepolitiecorps over te kunnen nemen.

Vijf, maximaal zeven bezoekers kunnen een zitplaats in de studiekamer krijgen, maar zeer regelmatig waren er behoorlijk wat meer. Uit arren moede werden die een plaats aangeboden in de archiefbewaarplaats.

Aanwinsten en acquisitie

Actieve acquisitie moest vanwege tijdgebrek achterwege blijven.

Aan het eind van het jaar zijn er duplicaten van microfiches uit Heerde in Epe voor het publiek beschikbaar gekomen. Het gaat om: doopklappers van voor 1811, klappers op huwelijken en overlijden van 1811-1862, bevolkingsregisters van 1839-1938. Deze bestanden zijn nu in alle drie gemeenten te raadplegen.

Het archief van de MAVO te Vaassen werd aangevuld. Het manuscript over de 17de eeuwse Eper predikant Franciscus Martinius van de hand van de overleden heer Schut, werd door bemiddeling van de heer Vreugdenhil verkregen.

Het archiefje van de vertrouwenscommissie van de burgemeestersbenoeming 1997 is overgebracht naar de archiefbewaarplaats, maar wordt pas over 75 jaar openbaar.

Het archiefje van de Stichting Initiatief Monument 1988-1995 is in het archief opgenomen.

Voor het archief van de Hervormde Gemeente Vaassen werd een belangrijke aanvulling ontvangen.

Dienstverlening

De bezoekcijfers:	bezoekers	bezoeken
genealogen	91	214
anderen	45	196
totaal	136	410

Het aantal bezoeken is ten opzichte van vorig jaar weer gestegen: met 6%. Na de sterke stijging van vorig jaar was dat niet verwacht, maar er is dus weer een record gebroken. Dit is ook alleen maar mogelijk geweest door de ruimere openstelling gerealiseerd door vrijwilliger Boekhoorn die gedurende het eerste halfjaar 42 dagen aanwezig is geweest. Het meerdere bezoek – op zich verheugend – bracht uiteraard meer werk met zich mee, wat de tijdsbesteding aan het toegankelijk maken noodzakelijkerwijs verminderde. Er moest op momenten van topdrukte behoorlijk worden geïmproviseerd om de bezoekers fysiek een plek te geven. Het strikt de hand houden aan alleen de donderdag voor bezoek te bestemmen, en de woensdag die ik eens in de veertien dagen in Epe ben, te gebruiken voor andere zaken, was dan ook bij zoveel belangstelling niet vol te houden. Diverse malen waren er tien of meer tegelijk en dat is veel meer dan er met goed fatsoen kunnen zitten. Op zulke momenten worden er noodgedwongen ook weer originelen geraadpleegd omdat er te weinig microficheleesapparaten beschikbaar zijn.

De belangstelling van de bezoekers ging o.a. uit naar: 100 jaar Wilhelminavereniging, Dahliakoningin 1967, Dorpsbeek, Ds. Doornenbal, zendingscommissie, Emsterhof, Eper Gemeentewoning, Indiëgangsters, Niersen, Pelzerkamp, Posthoorn, Welkoop voor modelspoorlijn, archeologie, eigen huis, hotel, kapel / zondagschool Koepad, klasgenoten i.v.m. reünie, metaalfabriek, molens, villa Welgelegen onder Apeldoorn, naai- en breischool, organist, plaggenhut van Van Tongeren in Emst, prentbriefkaarten, protestantenbond, r.k. kerkgebouw 1917, spoorlijn, Tongeren, verloren beek, tuinontwerp eigen huis, uitbreidingsproblematiek in kleine kernen: Oene-Symposium, uitgestrektheid van Epe rond 1945. Het onderzoek van de heer Kreffer naar het landgoed Tongeren resulteerde in een door hem uitgegeven fraai boekwerk. Het manuscript hiervan is o.a. door mij vooraf nagekeken. De feestelijke aanbieding van het boek op de aandeelhoudersvergadering van het landgoed werd door mij bijgewoond.

Het aantal verstrekte inlichtingen bedroeg 49. Voor genealogie waren dat er 29 en 20 andere. Het betrof o.a. Britse onderduiker, Chris Lannooij, Indiëgangers, Jannes Wolters van de Weij, Pelzerkamp, St Jorisweg/vicarie, Veldwachter bode Rooda, archeologie, dorpsbeeld Emst, evacués uit Arnhem in WO II, familiewapen, gefusilleerde april-mei 1943-stakers, huisje op de heide, info borden fietspad langs spoorlijn, kerkgebouwen, naam van de Drachterweg, straatnamen klooster Oene, veldnaam „Lombok”, vicarieën.

Toegankelijk maken

Marijke Maten is doorgegaan met de ongeveer 50.000 kaartjes van de klapper op het bevolkingsregister in te voeren in de computer. Op zich is de klapper goed bruikbaar, maar door zijn vorm en het feit dat 't uniek is, is het onverantwoord om hem buiten de archiefbewaarplaats in zelfbediening aan de genealogen beschikbaar te stellen. Het werk van Marijke moet een handzamer lijst opleveren die ook nog eens te reproduceren is, zodat het gebruik van de microfiches van het bevolkingsregister die in Heerde zijn geplaatst, gemakkelijker wordt. Marijke is nu met de laatste bak bezig.

De klapper op de overlijden van 1811-1832 is vanuit WP via AskSam naar Hazadata geconverteerd en is dusdoende ook digitaal optimaal bruikbaar.

De vrijwilliger G. van Apeldoorn is met de index op de Eper Couranten vanaf 1909 gevorderd tot 1920.

Vrijwilliger G. Kamphuis spant zich in om de dopen van Epe van 1730-1811 toegankelijk te maken via gezinsreconstructie. Hij is daarmee bijna klaar.

Vrijwilliger Serge Boekhoorn was het eerste halfjaar 20 uur per week via de Stichting Werk met name actief met het toegankelijk maken van het notariële archief. De jaren 1815, 1825 alsmede 1835 en 1875 gedeeltelijk en voor zover het de notaris van Vaassen betreft, zijn nu ingebracht. Het aantal ingevoerde akten is nu 450. Het bestand bevat inmiddels 8000 kaartjes en is meer dan 1 Mb groot. Voor het overige oriënteerde Boekhoorn zich zo breed mogelijk om goed beslagen ten ijs te komen op een archiefopleiding waarmee hij is begonnen, maar wat betekende, dat zijn werk voor het Streekarchivariaat jammer genoeg beëindigd werd.

De inventarisatie van het Hervormde Kerkarchief werd voortgezet, hoewel er vanwege andere werkzaamheden minder tijd aan kon worden besteed dan gewenst.

De meeste aanvullingen op de bibliotheek, 100 stuks, werden verwerkt. De catalogus telt thans 1823 titels. Vanwege tijdgebrek konden niet alle aanvullingen worden ingevoerd.

Aan de fotoverzameling kon ook dit jaar vanwege tijdgebrek niet worden gewerkt. Ook de afdeling Interne Zaken, hoewel bij hen wel de intentie hiertoe bestond, is hier niet aan toegekomen.

Materiële verzorging

De restauratie van het oud archief gaat gestaag door.

Microverfilming

De reeds bestaande microfilms van de Eper Courant over de periode 1878-1920 zijn gekopieerd, zodat ze ook in Heerde en Hattem kunnen worden geraadpleegd.

Educatie

Voor de Past-Rotarians is een lezing gehouden over het notariële archief.

De kadastrale atlas van Epe en Oene is verschenen, waarin een inleidend hoofdstuk van mijn hand is opgenomen.

Over het schildersbedrijf Zimmerman en over het oudste archiefstuk van Epe werd een artikel in Ampt Epe gepubliceerd. Serge Boekhoorn schreef een artikel in Ampt Epe over Buys Ballot.

Toezicht op het beheer van de moderne archieven

„Deze beide processen verbaal schijnen bij vergissing onder andere stukken te zijn geraakt en bij het opruimen eener kast ter secretarie kwamen ze heden morgen te voorschijn. In weerwil dat de feiten reeds in het vorig jaar plaats vonden, vond ik mij niet gerechtigd deze stukken achter te houden”. Aldus de burgemeester in een brief aan de Off. v. Justitie van 1 september 1863. Toezicht op archiefbeheer had dit misschien kunnen voorkomen?

Het semi-statisch secretariaearchief moet nog worden beschreven. Voor de bewerking van deze 300 meter archief vanaf 1930 is f 50.000,- in het jaar 1999 geraamd.

Automatisering

De IBM 286 computer met alleen een 5-1/4" disktestation is vervangen door een IBM 325T/S met 3,5" disktestation en kleurenscherm. Hiermee heeft het gereedschap waar een archivaris niet meer buiten kan weer een prettig niveau bereikt.

G. Kouwenhoven.

De torenklokken van Oene

Eind mei heeft de torenklok van Oene een aantal keren de pers gehaald. Oorzaak hiervan was een bezoek aan Oene van de pastoor uit Tubbergen, Theo van der Sman. Getipt door de klokengieterij van Helmond dat de Oenerklok in verband met herstelwerkzaamheden naar de begane grond was gehaald, kreeg Van der Sman de kans de klok van dichtbij te bekijken.

Wat in Oene uiteraard al jaren bekend was, namelijk dat blijkens het opschrift de klok in 1661 in Tubbergen werd gegoten, bleek de pastoor totaal onbekend en was voor hem een grote verrassing. Het opschrift vertelt verder de naam van Henricus Bokelman, pastor in Tubbergen. De pastoor zag in deze Henricus een verre voorganger van zijn eigen Tubbergense kerk. Hij realiseerde zich op dat moment niet dat de reformatie niet aan Tubbergen was voorbijgegaan.

In 1608 werd in Tubbergen al voor het eerst een predikant beroepen en werd de plaats ingedeeld bij de classis Deventer. Gelukkig liet de pastoor een historisch onderzoek instellen door mevrouw Tilly Hesselink-van der Riet uit Albergen. Zij kon hem meedelen dat Henricus Bokelman, geboren te Wijhe, in 1637 predikant in Tubbergen was geworden en dat bleef tot 1674. De klok bleek dus geen enkele binding te hebben met de R.K. kerk van Tubbergen. Wanneer wij het klokopschrift volgen werd de klok wel in die plaats gegoten. Dit was trouwens in die tijd heel gebruikelijk. Zo is in het archief van De Cannenburch een rekening bewaard over de „middelklokke” van Vaassen, die in 1658 ter plaatse werd gegoten door de klokgieter Peter van Trier en waarin wij nauwkeurig genoteerd vinden wat de kosten zijn geweest van bijvoorbeeld het huisje boven de vorm, het benodigde brandhout en de kosten om de klokgieter met zijn gereedschap naar Vaassen te brengen en weer terug.

Het onderzoek van mevrouw Hesselink gaf verder aan dat Tubbergen de klok wegens financiële nood in 1709 aan Oene moest verkopen. Eén en ander redenen voor pastoor Van der Sman een verzoek te richten aan B. en W. van Tubbergen om mogelijkheden te onderzoeken om de klok daar ter plaatse terug te krijgen om aan de voet van de Rooms-Katholieke kerk neer te zetten. Volgens de krant reageerde de president-kerkvoogd van de Hervormde kerk van Oene op de plannen van de Tubbergense pastoor door ze als „erg onwezenlijk” te betitelen.

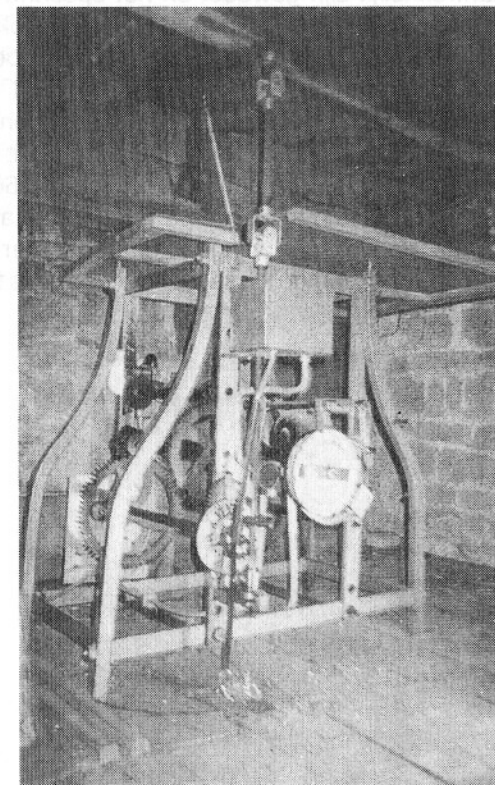
Hoe is deze klok, die in 1661 door de Deventer klokgieter Garhart Schimmel, samen met Roelef Henrijs werd gegoten nu in Oene terecht gekomen? Het antwoord vinden wij in het zogenaamde „Kerkeboek” van Oene. Daarin staat vermeld: 8 december 1663. De nieuwe klok van Deventer gehaald. bruggelt ende in „De Dood” voor Deventer verteert 1 gulden. („De Dood” was een bekende Deventer herberg).

11 december 1663. d'olde klok na Deventer gebracht. bruggelt, wagegelt ende verteringen belopen t'samen 2 gulden 13 stuiver en 8 penningen. 11 december 1663. De timmerman voor 't inbrengen van de klok in den tooren luyd quit (volgens kwitantie) 17 gulden.

Hoe kan de volgens het klokopschrift in 1661 in Tubbergen in opdracht van Ds. Bokelman

gegoten klok nu in 1663 door Oene uit Deventer gehaald worden? Wij kunnen hiernaar maar raden. Het feit dat alleen maar de naam van Bokelman op de klok staat is nogal ongebruikelijk. Opdrachtgevers voor het gieten van kerkklokken waren gewoonlijk de kerkmeesters, leden van het kerkbestuur, amptsjonkers en dergelijke, tenzij de predikant de klok voor eigen rekening heeft betaald, wat toch niet waarschijnlijk is.

Naar mijn mening heeft het kerkbestuur de klok niet kunnen of willen betalen en ik kan ook de mening niet delen van mevrouw Hesselink dat de klok na het gieten nog in de Tubbergense toren heeft gehangen. In elk geval is de klok

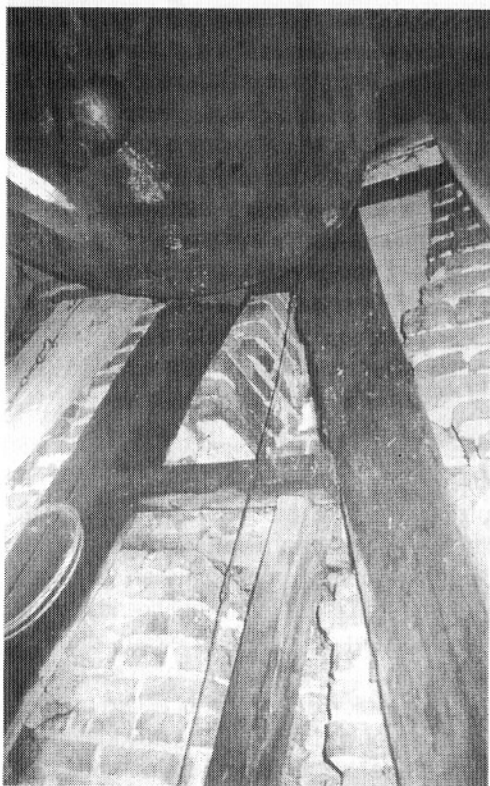

weer bij Schimmel in Deventer terecht gekomen. Daar zullen de kopers wel niet in de rij gestaan hebben om een nieuwe klok te kopen die klaarblijkelijk voor Tubbergen was gegoten.

Het lijkt waarschijnlijk dat men in Oene de oude klok niet meer heeft kunnen luiden door bijvoorbeeld het afbreken van de kroon of een gedeelte hiervan zodat Oene op korte termijn naar een andere klok moest uitzien. Dat klokgieter Schimmel de teruggekomen klok van Tubbergen had staan kan voor Oene aantrekkelijk zijn geweest en het opschrift heeft men niet als een bezwaar gezien. Oene ruilde zijn oude (kapotte) klok in voor de nieuwe Tubbergense klok. Vermoedelijk heeft Oene f 100,- moeten toegeven en heeft daar een schuldbekentenis voor getekend. In 1671 is sprake van een obligatie aan Gerrit Schimmel, klokgieter. In 2 termijnen wordt deze schuld in mei 1671 afgelost. Bij de laatste termijnbetaling staat vermeld dat de obligatie hiermee geannuleerd is. Een notitie van 6 maart 1666 vermeldt dat de amptsjonkers van Epe toestemming hebben gegeven aan de kerkmeesters Heymans en Everts „de klokspijs, zijnde in de gerfkamer van de kerk tot Oene ten profijte van de voornoemde kerke, sonder yemants tegenseggen te verhandelen”. De

kerkmeesters hebben hier geen gras over laten groeien. Zij overleggen met klokgieter Schimmel en verkopen voor 10 stuiver het pond: 45 pond klokspijs, een rood koperen ketel van 33 pond en een paar brokken geel koper die samen 23 pond wegen. De 45 pond klokspijs kan mijns inziens niets anders geweest zijn dan een stuk van een oude klok. De brokken geel koper mogelijk zogenaamde tapstenen, dat wil zeggen lagers waar de luidas van de klok op draaide.

Over de klokgieter Schimmel en andere Deventer klokgieters verscheen in 1941 in de Verslagen en Mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis een artikel van mevrouw M. M. Doornink-Hoogenraad (de latere gemeente-archivaris van Zutphen). Hierin is ook een lijst opgenomen van klokken waar-

van bekend is dat zij door Gerrit Schimmel zijn gegoten, deze geeft onder andere 1661, 1. Tubbergen (O) Ned. Herv. Kerk, gegoten met Roelof Henricks. 2. 1661, Oene (G) Ned. Herv. Kerk, gegoten met Roelof Henricks. Uit de hierboven door mij gegeven informatie blijkt duidelijk dat het hier om dezelfde klok gaat.

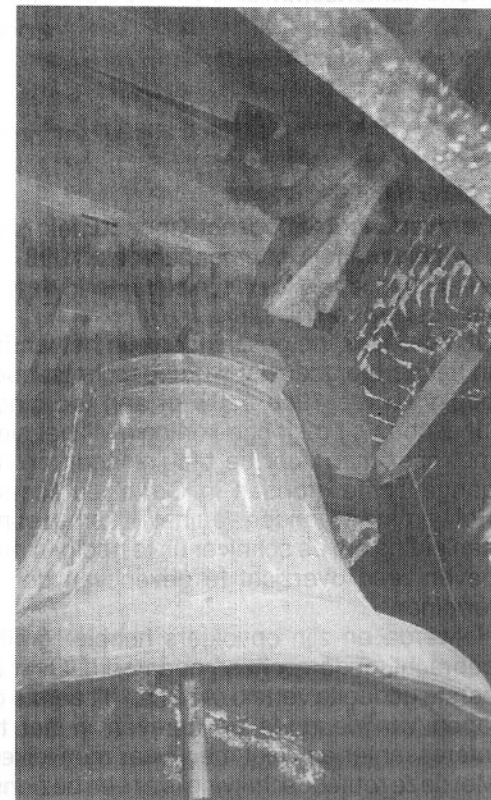
In het eerder genoemde krantartikel is nog geschreven dat Oene in 1709 der klok van Tubbergen zou hebben gekocht. Waar komt deze informatie nu vandaan? In zijn boek „Twentsche Eigenheimers” schrijft mr G. J. ter Kuile sr op bladzijde 192 „op het Rijksarchief te Zwolle berust eene acte van 1709, waarbij goedsheeren, collatoren en raadslieden van Tubbergen besluiten, dat het geld der verkochte klok tegen 5 % zou worden uitgezet”.

Deze acte, collectie Ter Kuile, inv.nr 80, geeft alleen maar aan „dat het gelt van de klokke verkoft ter somme van ses hondert gulden sal beleght worden tegens vive percent”.

Dit moet ongetwijfeld een andere klok uit Tubbergen geweest zijn, zoals wij boven hebben aangetoond.

Boven dit artikel schreef ik de klokken van Oene. In de toren hebben meer dan 300 jaar twee klokken gehangen. In december 1669 wordt voor 5 gulden en 13 stuiver een „klokreepe” (klokke-touw) voor de grote klok aangekocht. Er moet toen dus ook een kleine klok geweest zijn. In 1699 wordt voor 3 gulden en 10 stuiver een nieuw touw gekocht voor de kleine klok.

In 1869 worden er twee vergaderingen van het kerkbestuur van Oene gehouden. De eerste in de catechisatiekamer en de laatste in de kosterij met het doel om de kleine klok in de toren te Oene te doen vergieten. De heren zijn evenwel uiteengegaan zonder tot een gewenst resultaat te komen. „Voornamelijk, doordien de kosten van dit werk aan de meerderheid der vergadering, den financieelen toestand van de kerk in aanmerking genomen, te aanzienlijk voorkwam”.

In de vergadering van 30 maart 1876 komt de klok weer ter sprake. Men besluit om de kleine klok uit de toren „zoo mogelijk eenigszins voordeelg te verkoopen en een nieuw uurwerk met verbeteringen (minuutwijzers, halfslag) aan te schaffen”.

De verkoop van de klok krijgt nog in hetzelfde jaar zijn beslag en blijkt f 366,— op te brengen. Waar de klok gebleven is heb ik niet kunnen achterhalen. Het nieuwe uurwerk laat nog even op zich wachten. In de zomer van 1878 worden twee kerkvoogden afgevaardigd om in Oosterwolde te gaan kijken waar men een nieuw uurwerk heeft gekocht. Het resultaat is dat er nog in hetzelfde jaar door de gebroeders Van Bergen (Heiligerlee) een nieuw uurwerk in de toren van Oene wordt geplaatst. De kosten blijken f 735,— te zijn. Overigens was Oene ook daarvoor wel bij de tijd. In 1658 was er al een uurwerk in de toren, zij het zoals toen gebruikelijk met één vaste wijzer die alleen de uren aangaf.

W. Terwel.

Met dank aan de president-kerkvoogd H. Tessemaker, die mij inzage gaf in het oudarchief van de kerkvoogdij van Oene.

De bijgevoegde foto's zijn ontleend aan het dossier van de gemeentelijke monumentencommissie van Epe betreffende de kerk van Oene.

Voor u gelezen

„Graven langs de weg”.

Een wandelroute door het Kroondomein bij Vaassen. Uitg. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 1998

Archeologische Routes in Nederland deel 18. f 7,50, VVV, 47 blz., ill., kaart en deelkaarten, tijdbalk.

Op zoek naar de geschiedenis in het landschap.

In het eerste gedeelte wordt geschetst hoe het reizen over de Veluwe in het begin van de 19de eeuw er aan toe ging. Hoe de belangstelling voor het landschap bij de jonge koningin Wilhelmina werd gewekt door haar tochten met haar man door de ontginningen en herbebossingen van de door haar aangekochte gronden in Gortel en Niersen. Een publicatie van dr. J. H. Holwerda, verbonden aan het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, was de aanleiding om de schrijver uit te nodigen en hem een voorzichtige opdracht te geven „een overzicht te geven van den archeologischen staat van Hare terreinen”.

Holwerda en zijn opvolgers hebben grafheuvels en „celtis fields” in kaart gebracht, onderzocht en gedateerd. Over deze onderzoeken wordt in het eerste gedeelte verteld. Als men dit eerste deel thuis al eens bestudeert is het lopen van de route beschreven in het tweede gedeelte van het boekje interessanter en weet men waar men kijken moet.

Met deze routebeschrijving is er een bezienswaardigheid toegevoegd aan wat het verleden te bieden heeft.

Inhoud

In het voetspoor van koningin Beatrix langs de archeologische themaroute „Graven langs de weg”	1
Archeologie in de gemeente Epe door C. A. van Baarle	2
Persbericht: Uit de knopendoos	12
Het ontstaan van landbouwonderwijs en -voorlichting (1) door J. C. Kreffer	13
Jaarverslag 1997 Streekarchivariaat Noord-Veluwe door G. Kouwenhoven	20
De torenklokken van Oene door W. Terwel	24
Voor u gelezen... door D. te Riele	28